

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

VILNIAUS UNIVERSITETAS

ISTORIJOS ŠALTINIŲ TYRIMAI

Sudarė
Artūras Dubonis

8

Lietuvos istorijos institutas
Vilnius, 2024

Knygos leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ
IR SKLAIDOS 2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-24-11

Redaktorių kolegija:

Darius Antanavičius
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Darius Baronas
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Zenonas Butkus
(*Vilniaus universitetas*)

Artūras Dubonis (pirmininkas)
(*Lietuvos istorijos institutas*)

Mathias Niendorf
(*Greifswaldo universitetas*)

Rimvydas Petrauskas
(*Vilniaus universitetas*)

Irena Valikonytė
(*Vilniaus universitetas*)

Visi leidinio straipsniai recenzuoti dviejų mokslininkų.

Bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*.

TURINYS

Artūras Dubonis

Pratarmė.....8

Straipsniai

Darius Baronas

Lietuvos didysis kunigaikštis Vytautas – žvejys prie Juodosios jūros 1427 m. 11

Vytautas the Fisherman – the Grand Duke of Lithuania on the Black Sea Coast
in 1427. *Summary*44

Karolis Čižauskas

Pasikliauti Stanislovu Górskiu ar... Stanislovu Górskiu?

Alberto Goštauto ir Jono Chojeńskio diskusijos dėl teismų tvarkos Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje (1535–1536) teksto evoliucijos ir datavimų ryšys.....45

Whom Should One Trust – Stanisław Górski or ... Stanisław Górski?
Regarding the Discussion on the Judicial System of the Grand Duchy of Lithuania
Between Olbracht Gasztold and Jan Chojeński (1535–1536), Its Dating
And Textual Evolution. *Summary*97

Andrius Jurkevičius

Iš Katalikų ir Stačiatikių bažnyčių tarpusavio santykių Lietuvos
Didžiojoje Kunigaikštystėje istorijos: XVI a. dokumentai, liudijantys
Vitebsko klebonų ir nuolatinių vikarų ginčus su Polocko arkivyskupijos
bažnytiniais pareigūnais ir jų tarnais99

From the History of Mutual Relations Between the Catholic and Orthodox Churches
In the Grand Duchy of Lithuania: the Documents From the 16th Century, Witnessing
About Conflicts Between the Pastors and Permanent Vicars of Vitebsk
With the Ecclesiastical Officials of the Polotsk Archbishopric
And Their Servants.. *Summary* 114

Володимир Поліщук

Військова мобілізація та оподаткування під час війни

з московитами відповідно до ухвали Городенського вального сейму
Великого Князівства Литовського 1566–1567 рр. У листі великокняжої
канцелярії до Жидичинського архімандрита на Волині (Публікація та
джерелознавчий аналіз документа) 115

Military Mobilization and Taxation During the War With the Muscovites According
to the Decision of the Goroden General Diet of the Grand Duchy of Lithuania in 1566-1567.

In the Letter of the Grand Ducal Chancellery to the Archimandrite of Zhydychyn
in Volyn (Publication and Source Analysis of the Document). *Summary* 156

Laimontas Karalius

Ką gali pasakyti XVI a. pabaigos Lietuvos Metrikos knygų-kopijų
kodikologija apie originalių knygų fizinį pavidalą (kritinės pastabos) 157

What Can the Codicology of of Late 16th-century Lithuanian Metrica Books-copies

Tell Us About the Physical Nature of the Original Books (Critical Comments). *Summary* 195

Darius Antanavičius, Živilė Nedzinskaitė

Kražių kolegijoje mirusių jėzuitų nekrologų korpusas: statistika,
tekstų genezė ir koreliacija, redagavimas, autorystė ir vertė..... 197

Necrology of Jesuits Who Passed Away at Kražiai College: Statistics, Genesis

and Correlation of the Texts, History of the Edition, Authorship, and Value. *Summary* 222

Zenonas Butkus

Vokietijos ir Rusijos karinių bei politinių veikėjų R. G. A. von der Goltzo,
P. Bermonto, G. Noske's, A. Winnigo atsiminimai kaip šaltinis Baltijos šalių
moderniojo valstybingumo genezei tirti..... 225

The Memoirs of German and Russian Military and Political Figures Rüdiger Gustav
Adolf Von Der Goltz, Pavel Bermond, Gustav Noske, and August Winnig as a Source
for Researching the Genesis of Modern Statehood of the Baltic States. *Summary*..... 251

Šaltinių publikacija*Andrej Ryčkov, Darius Antanavičius*

Mūrinių geranainių grafo, Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kanclerio, Vilniaus
vaivados Alberto Goštauto laišakai, 1527–1539 m. 253

Diskusija

<i>Darius Antanavičius</i>	
1514 m. Oršos mūšio prototipas ir jo šaltiniai	289
The Prototype of the 1514 Orsha Battle and its Sources	300

Recenzijos. Anotacijos

<i>Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis.</i>	
<i>I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini</i> , parengė, vertė ir komentavo	
T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas	
„Simkala“, 2022. – 114,[2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9 –	
(<i>Simona Glazauskaitė</i>)	301
<i>Źródła do dziejów Źmudzi (1522–1648)</i> , opracowali E. Saviščevas i J. Drungilas;	
redakcja T. Kempa (<i>Monumenta Magni Ducatus Lithuaniae</i>), Toruń:	
Wydawnictwo naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2023. – 337 s.	
ISBN 978-83-231-5111-1 (<i>opr. miękka</i>); ISBN 978-83-231-5112-8 (<i>opr. twarda</i>);	
eISBN 978-83-231-5117-3 – (<i>Artūras Dubonis</i>)	305
Santrumpos	308
Apie autorius	309
Autoriams	311
Guide for Authors	315

RECENZIJOS, ANOTACIJOS

Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis. I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis: Pasvalio krašto muziejus, Žiemų pradas „Simkala“, 2022. – 114, [2] p., il., 1000 egz. ISBN 978-609-95791-3-9

2022 m. pasirodė istoriko Tomo Baranausko parengtas šaltinių rinkinys *Žiemgalos vyskupystės aktai = Acta episcopatus Semigalliensis. I dalis: Balduino aktai = Pars I: Acta Balduini*. Tai projekto, kuris vykdomas nuo 2014 m., „Žiemgala XIII a. dokumentuose“, penktoji publikacija, išleista Pasvalio krašto muziejaus ir asociacijos Žiemų prado „Simkala“ (Joniškis). Leidinį finansavo Lietuvos kultūros taryba, Pasvalio rajono savivaldybė, parėmė Algimanto Stankevičiaus individuali įmonė „Juodasis ežys“¹. Publikaciją recenzavo dr. Darius Alekna ir dr. Saulius Rumšas (abu recenzantai iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto). Iki šiol pagal minėtą projektą išleisti *Žiemgalos, Sėlos, Kuršo aktai* bei *Sėlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai*². Informaciją apie šių šaltinių rinkinių pristatymą spaudoje, skaitytus pranešimus ir organizuotus susirinkimus įvairiuose Lietuvos miestuose galima rasti Pasvalio, Pakruojo, Rokiškio, Šiaulių ir kitų miestų vietinėje spaudoje ir internetiniuose puslapiuose³. *Žiemgalos* ir *Sėlos* publikacijos sulaukė recenzento istoriko Dariaus Barono dėmesio⁴.

Naujausioje, skirtoje Žiemgalos vyskupystės XIII a. istorijai, išryškinama Žiemgalos vyskupo ir popiežiaus legato Balduino Alniečio veikla 1231–1239 m. Publikacijos

¹ Prieinama internete [interaktyvus]: <http://simkala.lt/lt/top/Ivykiai/> [žiūrėta 2023 10 11].

² *Žiemgalos aktai. Acta Semigalliae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis, 2014; *Sėlos aktai. Acta Seloniae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis, 2015; *Kuršo aktai. Acta Curoniae*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Pasvalys–Joniškis, 2017; *Sėlos ir Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Seloniensis et Semigalliensis*, parengė, vertė ir komentavo T. Baranauskas, Joniškis, 2021.

³ Prieinama internete [interaktyvus]: <https://alkas.lt/2023/05/20/ziemgala-xiii-a-dokumentuose-t-baranausko-paskaita-papileje/> [žiūrėta 2023 10 11].

⁴ D. Barono recenzija, žr. *Istorijos šaltinių tyrimai*, Vilnius, kn. 6, sud. A. Dubonis, Vilnius, 2018, p. 369–373.

pavadinimas suponuoja, kad ateityje, tikėtina, pasirodys antroji leidinio dalis. Iš pažiūros chronologiškai trumpas tarpsnis, kupinas reikšmingų įvykių Livonijos, Lietuvos ir visos Europos politinės istorijos kontekste. Neramaus laikotarpio kulminacija galima laikyti 1236 m. Saulės mūšį ir po to vykusį Kalavijuočių ordino prijungimą prie Vokiečių ordino.

Struktūriškai leidinys nesiskiria nuo kitų projekto publikacijų: pratarinė (p. 3–4), įvadinė dalis (p. 5–13), dokumentų skelbimo principai (p. 14), šaltinių transkripcijos, vertimai, komentarai (p. 15–69), šaltinių ir literatūros sąrašas (p. 70–72), dokumentų faksimilės (p. 73–111). Įvade pristatoma epocha, Livonijos vidaus krizė, kariniai ir politiniai neramumai, sumaištis ir aplinkybės, lėmusios Balduino Alniečio paskyrimą Žiemgalos vyskupu, o vėliau – nušalinimą nuo pareigų. T. Baranauskas, remdamasis šaltinių ir istoriografijos medžiaga, pateikė kontrastingą šios istorinės asmenybės (naujakrikščių gynėjo ar „velnio legato“) įvaizdį. Atskleidė, dėl kokių priežasčių Balduinas neminimas arba minimas negatyviai net to laiko ar vėlesnių epochų šaltiniuose. Jo veikla buvo siejama su Livonijos nesėkmėmis. Įvadą ir apskritai visą leidinį estetiškai praturtina pridėtos iliustracijos, faksimilės, antspaudų piešiniai. Tiesa, kai kurios antspaudų iliustracijos kartojasi keliose T. Baranausko parengtose publikacijose.

Istorinių tekstų skelbimo instrukcijos, metodinės medžiagos skiriasi nuo šaltinio kalbos, epochos, kitų aspektų, todėl natūralu – vienodos tekstų redagavimo sistemos nėra. Įprasta praktika teksto parengėjui išmoningai pateikti savarankiškas teksto suvokimo prielaidas. Vis dėlto norisi pažymėti, kad T. Baranauskas dažnai nevartoja metodiškai įprastų ženklų, pavyzdžiui, ženklo ||, nurodančio puslapio pabaigą, ženklo „?“⁴, kai abejojama perskaitymo teisingumu *lectio dubia*. Ženklu „...“ įprastai pažymimos praleistos raidės ar žodžiai, tačiau šioje publikacijoje išskleista laužtiniuose skliaustuose [...]. Naudoti laužtinius ar lenktinius skliaustus, ar bet kokius kitokius ženklus – parengėjo sprendimas, atsispindintis teksto vizualioje išraiškoje. Jis įtakos teksto suvokimui nedaro tol, kol tai daroma sistemškai. T. Baranauskas laužtiniuose skliaustuose nurodo praleistas teksto vietas (p. 14), išskleidžia santraukas (p. 14), parodo skirtingas šaltinių rekonstrukcijas pagal ankstesnes publikacijas (p. 18), pažymi neperskaitomas teksto vietas (p. 18). Tokiu atveju galima įdėti papildomą žymėjimą, pavyzdžiui, kampinius skliaustus <...>, žyminčius teksto vietas, kurių negalima perskaityti dėl teksto pažeidimo ar kitų aplinkybių. Dėl gausaus ženklų vartojimo sunkiau skaityti tekstą, kita vertus, vienu ženklu pažymint keletą skirtingų dalykų, teksto suvokimas tampa komplikuočiau, atsiranda papildomų komentarų. Viduramžių tekstuose nenuosekliai vartotos didžiosios (majuskulai), išdidintos raidės bei inicialai, todėl šiuolaikinėse publikacijose didžiųjų raidžių ir inicialų rašyba dažnai pakeičiama dabartinės vartosenos pagrindu. T. Baranauskas išlaiko majuskulas ir inicialus.

Iš viso publikacijoje skelbiami 29 su vyskupo Balduino veikla susiję dokumentai. Skelbiamų dokumentų, atitinkančių publikacijos objektą, galėjo būti ir daugiau, tačiau jie paskelbti Kuršo aktų publikacijoje⁵. Šaltiniai saugomi Vatikano, Latvijos, Prancūzijos, Vokietijos, Rusijos, Lenkijos, Lietuvos archyvuose ir nacionalinėse bibliotekose. Jie seniai žinomi, visi publikuoti, keli jau yra sulaukę vertimų į lietuvių kalbą (nr. 2, 24)⁶. Verta atkreipti dėmesį į tai, kad kai kurie šaltiniai publikuojami tik iš publikacijų, pavyzdžiui, dokumento nr. 25 priedas, dokumentai nr. 26, 28, 29 (p. 64–69). Tokiu atveju skaitytojui tenka ieškoti informacijos apie senesnių publikacijų tyrinėjimus.

T. Baranauskas išsamiai ir kruopščiai išanalizavo šaltinius, jų publikacijas, išvertė į lietuvių kalbą visus aktus ir jų priedus, pateikė naujus šaltinių datavimo variantus (nr. 1, 24)⁷. Tačiau pasitaiko ir smulkių netikslumų. T. Baranauskas kelis kartus klaidingai nurodė 1234 m. balandžio 27 d. Balduino akto (nr. 21) lapų numeracijos skaičius ir jų verstas puses: 4–4v (p. 45) ir 3v–4 (p. 95–97). Yra nedidelė korektūros klaidelė: pirmą kartą nurodė Lietuvos Metrikos knygos nr. 525 (Viešųjų reikalų knyga Nr. 3), saugomos Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje, f. 389, „Lietuvos Metrika“, lapus 4–4v (p. 45), antrą kartą – 3v–4 (p. 95–97). Dokumento faksimilėse matyti, kad lapai numeruojami 3v–4v (p. 95–97). Naudinga, kad prie beveik kiekvieno publikuojamo akto nurodyta jo saugojimo vieta, bet tokia informacija nepateikta apie dokumento nr. 25 priedą ir dokumentus nr. 26, 28, 29 (p. 64–69), minėtieji šaltiniai, pristatyti tik iš publikacijų. Skaitymą palengvintų papildomai nurodoma informacija apie šaltinių ar jų nuorašų (ne)žinotą saugojimo istoriją. Atskirai pažymėtos fizinės savybės (pergamentas, mikrofilmas, nuotrauka), koku pagrindiniu šaltiniu ar šaltiniais remtasi publikuojant aktus. Nurodomos ankstesnių publikacijų skirtybės, pavyzdžiui, skirtingas datavimas, sutrumpintas ar pailgintas tekstas ir kitos detalės. Esant galimybei nurodoma, kur šaltiniai prieinami internete, tačiau šiuo metu pateiktos nuorodos jau nebeveikia. Pakankamai nuodugnus aktų aprašymas – labai svarbus. Pakartoti D. Barono išsakytas pastabas T. Baranauskui⁸ dėl retai nurodomo publikuojamojo šaltinio pagrindo šioje publikacijoje jau nebereikia.

⁵ *Kuršo aktai. Acta Curoniae*, p. 15–22, 32–35.

⁶ T. Narbutas, *Lietuvių tautos istorija*, Vilnius, 1994, nr. 8, p. 453–456. *Popiežių bulės dėl Kryžiaus žygių prieš prūsus ir lietuvius XIII a.*, sud. P. Pakarklis, parengė, įvadą ir komentarus parašė E. Gudavičius, A. Nikžentaitis, Vilnius, 1987, nr. 65, p. 128–131.

⁷ *Žiemgalos vyskupystės aktai. Acta episcopatus Semigalliensis. I dalis: Balduino aktai. Pars I: Acta Balduini*, p. 15, dokumento nr. 1 tekste nurodoma 1230 m. data, tačiau T. Baranauskas mano, kad šaltinis surašytas 1231 m. tarp sausio 26 ir kovo 25 d. Dokumente nr. 24 (p. 60) T. Baranauskas daug dėmesio skyrė paaiškinti, kodėl iki šiol tyrėjai netaisyklingai datavo dokumentą 1236 m. vasario 19, 16 dienomis. Parengėjas pateikė naujausią versiją – vasario 15 d.

⁸ *Istorijos šaltinių tyrimai*, kn. 6, p. 372–373.

Leidiny užbaigiamas naudotų šaltinių ir literatūros sąrašais, dokumentų faksimilėmis. Į šaltinių sąrašą neįtraukti, tačiau publikacijoje naudoti šaltinių rinkiniai – santrumpa „KGU“ – tai *Kurländische Güterurkunden* – Manuskript des Historikers Albert Bauer [1958], Marburg: Herder-Institut, 2003; taip pat santrumpa Dogiel – tai *Codex diplomaticus Regni Poloniae et Magni Ducatus Lituaniae*, t. 5 [parengė M. Dogiel], Vilnius, 1759. Dogelio publikacijos neįtraukimas į šaltinių sąrašą didelio nepatogumo nesudaro, leidinį galima nesunkiai surasti pagal pateiktą informaciją, tačiau žinant tik „KGU“ santrumpą, šaltinio paieška sudėtingesnė. Ieškojimą palengvino tai, kad „KGU“ santrumpa vartota ir ankstesnėse T. Baranausko publikacijose⁹.

Per nepilną dešimtmetį išleisti leidiniai vienas kitą papildo, tęsia Žiemgalos XIII a. tyrinėjimus, prisideda prie ankstyvųjų viduramžių šaltiniotyros, tekstų parengimo ir vertimo į lietuvių kalbą tobulinimo. Nepaisant išvardintų netikslumų, leidiniu pasinaudoti gali ir profesionalūs istorikai, ir plačioji visuomenė. Lieka tik pasidžiaugti istoriko darbu ir laukti naujų publikacijų.

Simona Glazauskaitė

Lietuvos istorijos institutas

⁹ *Žiemgalos aktai. Acta Semigalliae*, p. 10, 12, 26, 33. *Sėlos aktai. Acta Seloniae*, p. 23, 38.